

פרשת נח בענין חצי שיעור בב"נ

האם בן נח חייב על חצי שיעור

כתב הרמב"ם (מלכים ט, ט) בן נח חייב על הגזל וכו' וכן חייב על פחות משו"פ. ובהלכה הסמוכה (שם, י) כתב וכן חייב על אבר מן החי ועל בשר מן החי בכל שהוא, שלא ניתנה השיעורים אלא לישראל לבד.

ומכאן ראיה למה שכתב הרב המגיד (גניבה א, ב) שהטעם במה שפסק הר"מ (שם) דאסור לגנוב אפילו כל שהוא הוא משום שחצי שיעור אסור מן התורה, ודלא כמו שכתב החכם צבי (סימן פ"ו) שאין איסור של חצי שיעור נוהג אלא במאכלות אסורות, שהרי כתב כאן "וכן חייב על ח"ש של אבמה"ח", והיינו המשך למה שכתב שחייב בגניבה בחצי שיעור, הרי שבגניבה פחות משהו פרוטה יש איסור של חצי שיעור. [ודלא כדברי החכם צבי מבואר גם ברש"י בשבת (עד, א ד"ה וכו'), שכתב שחצי שיעור נאמר אף באיסורי שבת].

אכן, בפרי מגדים בספרו ראש יוסף (חולין לג, א) דייק מדברי התוס' (שם ד"ה אחד) שגם בן נח אינו חייב על חצי שיעור ודלא כהרמב"ם. ותלה את מחלוקתם במה שדנו האחרונים (עיין במשנה למלך חמץ ומצה א, א) האם בפחות מכזית יש שם אכילה רק שאינו חייב עד שיאכל כזית, או דלמא דאין שם אכילה כלל בפחות מכזית. וביאר, דהרמב"ם נקט דשפיר חשיב אכילה רק אינו חייב עליה, ולכן בן נח שלא נאמרה בו ההלכה למשה מסיני דשיעורים, שאין נענשין על פחות מכשיעור, ממילא חייב. אך התוספות נקטו דפחות מכזית אין לו שם אכילה כלל, ולכן גם בן נח פטור בחצי שיעור.

קושית המנחת חינוך באסופי

עפ"י מה שכתב הרמב"ם דלא נאמרו שיעורי תורה לבן נח, יצא המנחת חינוך (מצוה לב, מוסך השבת, פיקוח נפש - אסופי וחיובו, אות ו) ליישב קושיה עצומה בהא ששנינו (מכשירין ב, ז; יומא פד, ב) בתינוק שנמצא מושלך שאם מחצה עכו"ם ומחצה ישראל, שחייב לעשות מצוות מספק. וקשה, איך יוכל לקיים מצות שבת מספק והלא גוי שישבת חייב מיתה [וכן הקשה בפרשת דרכים (דרוש ראשון) על הא דאיתא שהאבות קיימו כל התורה, איך שמרו שבת].

ותירץ במנחת חינוך, שלדברי הרמב"ם שלא נאמרו שיעורים בבן נח, יוכל לעשות מלאכת שבת בחצי שיעור, וממה נפשך לא עבר, דאם גוי הוא לא שבת שהרי בגוי אין פטור של חצי שיעור, ואם הוא ישראל מכל מקום אין עובר בחצי שיעור זה, או משום דלא נאמר כלל דין חצי שיעור במלאכת שבת וכדברי החכם צבי הנזכרים. ואפילו אם נימא שאף במלאכת שבת יש איסור חצי שיעור מ"מ כתב במנחת חנוך לחדש, שכיון ששנינו (ביומא עד, א) שהטעם שחצי שיעור אסור מן התורה הוא משום דחזי לאיצטרופי, אם כן כאן שאינו עושה את המלאכה אלא כדי שלא יעבור משום גוי ששבת, אין חשש שימשיך וישלים את השיעור.

וחידושו זה בדין חצי שיעור צריך עיון טובא, דבפשטות אין יסוד איסור חצי שיעור מטעם גזירה, אלא כלשון הגמרא (ביומא שם) 'כיון דחזי לאיצטרופי איסורא קא אכיל', ואין זה אלא ראייה שאם

כשאוכל כשיעור איסורא קא אכיל, הרי שגם בחצי הראשון איסורא קא אכיל, ואם כן מנין שאם ודאי לנו שלא ימשיך ויאכל שאין זה איסור.

אכן בדבריו מבואר שנקט שהוא משום גזירה, וכן שיטת הגר"י ענגיל בספרו לקח טוב (כלל ח) שהוכיח שיש גזירה בדאורייתא, מהא דחצי שיעור אסור מן התורה, וכן מהא דאסור התורה זג וחרצן לנזיר. [ועיין שם שחידש לפי זה שמותר לנזיר לאכול חצי שיעור של זג וחרצן דהוי גזירה לגזירה, ודבריו פלא דכלל זה שאין גוזרין גזירה לגזירה לכאורה אינו שייך אלא בדרבנן]. אך מכל מקום גם אם נימא שטעם איסור חצי שיעור משום גזירה, מכל מקום משום האי גזירה חצי שיעור אסור מן התורה ומנין שבמקום שיש אומדנא שלא תהיה סיבת הגזירה הותר האיסור, הלא כבר שנינו בסנהדרין (כא, ב) מפני מה לא נתגלו טעמי תורה שהרי שתי מקראות נתגלו טעמן נכשל בהן גדול העולם, כתיב לא ירבה לו נשים אמר שלמה אני ארבה ולא אסור.

בגדר איסור גוי ששבת

עוד תירץ המנחת חינוך, שיתכן שבלאו הכי אין באסופי משום איסור גוי ששבת, לפי מה שכתב הרמב"ם (מלכים י, ט) שגדר האיסור של גוי ששבת שאין לו לחדש דת, ואסופי השומר שבת מספק לא חשיב מחדש דת, אלא דשחושש שהוא יהודי.

והנה גדר זה של מחדש דת משמע בדברי הר"מ (שם) גבי לענין עכו"ם העוסק בתורה, ואם כן ליסודו של המנ"ח יש לומר שאסופי זה מותר בלימוד תורה שאין הוא לומד כמחדש דת אלא כדי לקייים את המצוות שהוא חייב מספק. ובפ"י הר"ש למשנה (מכשירין שם) מבואר להדיא דלא כן, שהביא מהתוספתא שאסופי זה נותנין עליו חומרי ישראל וחומרי עכו"ם, ופירש שחומרי עכו"ם היינו כגון הא ששנינו שאסור לו לעסוק בתורה (כמבואר בסנהדרין נט, א), ומבואר בדברי הר"ש שאף בלימוד תורה אסור. [ובאמת בפירושו המשנה להרמב"ם שם לא משמע שאסור לו לעסוק תורה, ורק פירש שהוא כישראל לענין אם הזיק שורו שחייב חצי נזק, ולשאר הדברים הוא ספק לחומרא (וכמבואר כן בכתובות טו, ב)].

ועיקר דברי הרמב"ם שגדר האיסור בגוי ששבת ועוסק בתורה הוא משום מחדש דת, צריכים ביאור הרבה, דמדוע אם מקיים שאר מצוות אינו חשיב מחדש דת. וכן קשה לאידך גיסא, מדוע חשיב כמחדש דת אם עוסק בתורה או שומר שבת כדי לקבל שכר, והרי כתב הר"מ שעכו"ם רשאי לקיים מצוות ע"מ לקבל שכר (מלכים י, י ובפיה"מ תרומות ג, ט). [ובאגרות משה (יו"ד ב, ז) כתב לחדש שבאמת גם בשאר מצוות חייבים משום מחדש דת, ומה שכתב הר"מ, אוקים לה בעושה מצוות באקראי ומקבל שכר רק על מצוות כצדקה והקדש עיי"ש, ועיין במה שהבאנו בזה בפרשת וישב].

והנה בגדר איסור גוי ששבת ראיתי מי שכתב שגדרו הוא שיעשה הגוי כמו שבת שלנו, וכן משמע ברמב"ם שכתב וז"ל (שם) וכן עכו"ם ששבת אפילו ביום מימות החול, אם עשאהו לעצמו כמו שבת חייב מיתה וכו' כללו של דבר אין מניחין אותן לחדש דת ולעשות מצות לעצמן מדעתן. הרי משמע שעיקר איסורו שחידש דת, שעשה לעצמו כמו שבת שלנו. [וכן הבין המהרש"א בחידושי הלכות (ביצה טז, א) בדעת הרמב"ם].

ולפי זה רצה לדחות את תירוצו הראשון של המנחת חינוך שעכו"ם חייב בחצי שיעור, דכל איסורו של הגוי לשבות הוא **לשבות כשביתת ישראל**, ואם כדבריו שישראל בזה אינו חייב על חצי שיעור, אם כן גבי גוי נמי לא חשיב חילול שבת.

אכן ברש"י בסנהדרין (נח, ב ד"ה אמר רבינא) מבואר להדיא שאיסור גוי ששבת אינו שיעשה כשבת שלנו, אלא מנוחה בעלמא קא אסר להו, וביאר בזה מדוע נאסר להם לשבות אף באחד מימי החול.

קושית השאגת אריה על חיוב בן נח באבר מן החי

בדברי הר"מ (שם) שכתב גבי אבר מן החי שחייב בכל שהוא, הובא בגליון רעק"א להקשות בשם השאגת אריה, היכי משכחת לן שיתחייב משום אבר מן החי, דהנה הדין הוא שאין חיוב על אבר מן החי עד שיהיה בו בשר גידים ועצמות, ואם כן בלאו איסור אבר מן החי הוא מתחייב משום איסור בשר מן החי, וליכא למימר דנפקא מינה לחייבו ב' מלקות, דהלא בן נח אינו לוקה אלא נהרג. ובשלמא אם בן נח לא היה חייב בחצי שיעור היה אפשר לומר כגון שאין כאן כזית בשר ורק כזית אבר מן החי עם הגידים והעצמות, אך להר"מ שלא נאמרו שיעורים לבן נח, תיפוק ליה דחייב משום הבשר.

אכילה שלא כדרך

בקושיה זו נאמרו כמה תירוצים. ברעק"א שם תירץ בשם אביו, דנפקא מינה לענין אכילה שלא כדרך, דאם משום בשר מן החי אינו חייב אלא כדרך אכילתו, אבל באבר מן החי כיון שחייב אף על הגידים והעצמות הרי שאף דהוי שלא כדרך מכל מקום חייב, ולכן שלא כדרך נמי יתחייב משום אבר מן החי [ועיי"ש שהוכיח כן מתוס'].
אכן במנ"ח (מצוה תנב, יג) הקשה שלפי שיטת המהרש"ל ומהר"י בן לב (הובא במשל"מ יסודי התורה ה, ח) שדין אכילה שלא כדרך ודין כל שהוא דין אחד להם, ולר"ש (מכות יז, א) שלוקה על כל שהוא כמו כן חייב בשלא כדרך, אם כן לא יועיל תירוץ זה, דגם בבן נח יש לומר שכמו שחייב על כל שהוא חייב גם בשלא כדרך.

וכתב שאין לומר דמכל מקום לא יתחייב בן נח בשלא כדרך משום הא דאמרינן "מי איכא מידי דלישראל מותר ולעכו"ם אסור", שהרי הרמב"ם לא נקט כלל זה לדינא שהרי פסק (מלכים ט, יב) שעכו"ם אסור לו לאכול מבהמה המפרכסת אף שלישראל מותר, וא"כ להמהרש"ל והמהר"י בן לב חייב אפילו על בשר מן החי שלא כדרך, וליכא נפקא מינה זו גבי אבר מן החי.

האם אדם הראשון היה שייך באיסור באבר מן החי

ולתירוץ זה של הגרעק"א יש להעיר על מה שכתב הכסף משנה (מלכים ט, א) שהטעם שכתב הר"מ שאדם הראשון לא נצטווה על אבר מן החי, משום שבלאו הכי היה אסור לו לאכול בשר קודם המבול. ולכאורה להנ"ל הא עדיין יתכן שיאסר באבר מן החי בלא איסור אכילת בשר, וכגון שאכלן שלא כדרך.

ויש ליישב בדרך פלפול עפ"י מה שראיתי בשם הגאון רש"ב מפשיסחא, שהקשה איך היה מותר לאדם הראשון להקריב קרבנות אפילו מבהמות טהורות, הרי כיון שהיו אסורות לו באכילה ליכא

כאן ממשקה ישראל מן המותר לישראל (פסחים מח, א ומנחות ו, א). ועוד הקשה שבפסוק שהותר בו לאדם הראשון לאכול רק מפרי האדמה נאמר (בראשית א, כט-ל) "הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע וכו' את כל ירק עשב לאכלה ויהי כן" ואיזה בריאה יש כאן שהוצרך לומר על זה 'ויהי כן'.

וביאר שבציווי זה קבעה התורה שרק עשב וירק ופרי העץ שהתירה להם תורה באכילה נקראו אוכל, אבל בשר לא היה אוכל כלל עד שהותר להם באכילה, וזהו מה שנאמר "ויהי כן". ולפי"ז יישב שכל דין ממשקה ישראל הוא באוכל, אך בשר לא היה לו שם אוכל כלל עד שהותר, ולכן אין בו משום מן המותר לישראל.

ואם כן לפי זה שבשר לאדם הראשון לא היה לו שם אוכל כלל, יש לומר שאף באכילה שלא כדרך התחייב כיון שבלאו הכי לא חשיב אכילה, ואם כן ליכא נפקא מינה גבי אדם הראשון באיסור אבר מן החי, וא"ש דברי הכס"מ.

נפקא מינה לגבי פיקוח נפש

עוד תירץ הגרע"א על קושית השאגת אריה, דנפקא מינה באיסור אבר מן החי כגון בבן נח האוכל איסור משום פיקוח נפש, וקיי"ל שמאכילין אותו הקל הקל תחילה, ומשום איסור אבר מן החי עדיף שיאכל בשר מן החי, שיש עליו רק איסור אחד, משיאכל אבר מן החי שיש בו משום שני איסורים, וכן תירץ בשו"ת חת"ס (יו"ד, ע).

וכתב הגרע"א שאביו השיב על תירוץ זה שלכאורה אין היתר לבן נח לאכול איסור משום פיקוח נפש, דרק בישראל נאמר "וחי בהם" דדרשינן ולא שימות בהם ולא בבן נח, ואמר הגרע"א דעדיין יש נפקא מינה היכא שהגוי כופה על הישראל להושיט לו את האיסור, דאז יש לו לתת לגוי את הבשר ולא האבר מן החי כדי למעט באיסור לפני עור.

ומה שנשאו ונתנו בדבר זה תמוה מאוד, שלכאורה נעלם מגאונים אלו דברי התוספות (בסנהדרין עד, ב), דהנה בגמ' שם בעי אם בן נח מצווה על קידוש השם, והקשו בתוס' הרי גם ישראל היה מצווה למסור את נפשו על כל המצוות אי לאו קרא דוחי בהם, ונכרי שלא נאמר בו וחי בהם לכאורה חייב למסור את נפשו, ותירצו שיש לומר להיפך, שרק מאחר ומצינו שישראל מחויב למסור את הנפש על ג' עבירות החמורות בעינן את הפסוק דוחי בהם שלא נלמד שבכל העבירות ג"כ יהרג ואל יעבור. והנה אנן קיי"ל דעכו"ם אינו מצווה על קידוש השם (כמבואר ברמב"ם מלכים י, ב) ונמצא לדברי התוספות דכל שכן דאין עכו"ם מצווה למסור את הנפש על שאר מצוות, שהרי לא נצטווה על קידוש השם וגם א"צ לקרא דוחי בהם, וצ"ע. [ועיין מה שהארכנו בזה בפרשת שמות].

[וע' בס' פרשת דרכים (דרך האתרים דרוש ב) שהביא דברי הרא"ם ריש פרשת שמות להקשות על מה שמביא רש"י מחז"ל דמרע"ה לא מל בניו לפני שיצא ממדין דאמר אמול ואצא סכנה. וק' הלא אינו מצווה ב"וחי בהם" א"כ אין לו פטור של פיקוח נפש, אבל חיוב מצות מילה יש לו א"כ מחויב אפילו אם יש חשש שימות. ותמה עליו המ"ל בספרו הנ"ל שב"נ אינו מחויב למסור נפשו בשביל מצוות דרק לישראל צריך "וחי בהם" שלא נלמד מ"ג' עבירות" כמ"ש בתוס' אבל גוי אינו מצווה כלל כנ"ל. עי"ש שמפלפל בסוגיא דסנהדרין. ועי"ש שתי' עוד שאפילו אם נאמר שעכו"ם מצווה למסור נפשו על מצות, זה רק לגבי עצמו שמחויב לעשות מצוה אפילו אם זה יסכן החיים

שלו אבל לסכן בנו כדי שהוא יקיים מצותו לזה אין לו היתר. ושמעתי ממו"ר הגרא"ז אפשטיין זצ"ל שמח' הפר"ד ורא"ם תלוי בחקירה הידועה בגדר חיוב האב במילת בנו, האם האב עושה המצוה בשביל הבן וכאילו המצוה הוא של הבן או"ד המצוה הוא של האב שמקיים בגוף הבן. (שוב ראיתי שכ"כ בס' חמדת ישראל להג"ר מאיר דן פלצקי בעל הכלי חמדה))

תירוץ הפני אריה

במנחת חינוך (תנב) הביא לתרץ בזה בשם הפני אריה (סי' עד) דהא שאינו חייב על איסור אבמה"ח אא"כ יש בו בשר גידין ועצמות, זה דווקא באבר שיש בו בשר וגידין ועצמות, אבל אבר שאין לו אלא גידין ועצמות לבד חייב גם בלי בשר, ואם כן נפקא מינה לאיסור אבר מן החי באבר כזה.

דין רוב בן נח

במהר"ם שיק (סנהדרין נט, ב הובא בספר ברכת אבות עמוד שנט) כתב ליישב קושיא הנ"ל, דנפקא מינה כגון שיש שישים בגידים ועצמות כנגד הבשר, ואי לאו שהיה אסור משום אבר מן החי היה הבשר מתבטל בגידין ועצמות בשעת לעיסתו.

אכן בפרי מגדים בספרו תיבת גומא בפרשתינו (וכן בפרי מגדים ריש שער התערובות חקירה ג) כתב דאין דין ביטול ברוב בן נח כיון שלא נאמר בהם "אחרי רבים להטות", וכן כתב בחתם סופר (יורה דעה יט).

ובשו"ת נודע ביהודה תנינא (אבן העזר סי' מב) כתב שלא לבד שאין ביטול ברוב נוהג בב"נ אלא אף לא אזלינן בתר רוב בן נח. וכבר הקשו על דבריו שהרי בן נח נהרג על אשת אביו (ר"מ פ"ט מהל' מלכים ה"ה) וכל מה שסמכינן שאביו הוא משום שרוב בעילות הלך אחרי הבעל.

ובשו"ת חתם סופר האף שכתב שביטול ברוב אין בן נח, מכל מקום כתב (יורה דעה סי' ע') דוודאי הא דאזלינן בתר רוב דיינים שייך בן נח. ובשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד קד) גם כן חילק כנ"ל וביאר, שאף שדין ביטול לא נאמר בן נח, מכל מקום רוב דיינים יש בו, דכל מה שבעינן גבי רוב דיינים דין ביטול הוא מאחר ויש מחלוקת בין הדיינים אם כן חסר ממנין הבית דין, אך בן נח שנהרג גם על פי דין אחד נמצא שאין צריך בו לדין ביטול ברוב וסגי בהא שאזלינן בתר רובא.